

प्रकल्प विषयाचे नाव :- मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा स्थूल इतिहास : प्रारंभ ते 1600

T. P. B. A.

प्रकल्प विषय यादी वर्ष 2023-24

- अ. अ. विद्यार्थ्यांचे नाव प्रकल्प विषयाचे नाव सही
- 1) होडगर दिपाली केशव मुकुंदराज यांच्या वाङ्मयाचा D.K. Nodkar
चिकित्सक अभ्यास
  - 2) शोरे पूजा खुदाम नृसिंह खरखती यांच्या साहित्याचा
चिकित्सक अभ्यास Paju Gore
  - 3) चारंगे तच्छुजा अशिम दासोपंत (पंडित कवी) यांच्या
वाङ्मय काव्याचा ~~अभ्यास~~
Rutuja
  - 4) शेख आरफात नुरमहमद संत रामदास यांच्या
वाङ्मयाचा चिकित्सक अभ्यास
Sikhant
  - 5) शेख समरिन अण्णार प्राचीन शिळालेख - एक अभ्यास
Samarin.
  - 6) मकासरे पूनम लक्ष्मण संत नामदेव यांच्या वाङ्मयाचा
चिकित्सक अभ्यास (Pimpkasare)
  - 7) लोकडे राहुल भाष्या संत एकनाथ यांच्या वाङ्मयाचा
चिकित्सक अभ्यास R.A.S.
  - 8) चावरिथा शेखर धनराज संत जनार्णवांच्या साहित्याचा
चिकित्सक अभ्यास

मराठी विभाग प्रमुख
मारुतरावजी घुले पाटील
कला, वाणिज्य व शास्त्र महाविद्यालय
अहमदनगर

जनता शिक्षण प्रसारक मंडळाचे,

मारुतरावजी घुले पाटील कला, वाणिज्य व शास्त्र महाविद्यालय
अहमदनगर

प्रमाणपत्र

मराठी विभाग

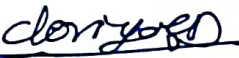
मी प्रमाणित करतो / करती की,

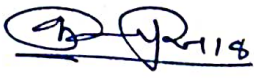
श्री. / कृ. चावरिया शेखर धनराज

टी. वाय.बी.ए. या वर्गात असून 'मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा स्थूल इतिहास' या
प्रारंभ ते 1600
विषयाचा प्रकल्प (Project) विद्यापीठ अभ्यासक्रमानुसार शैक्षणिक वर्ष 2023-2024 मध्ये
सादर केला.

रोल.नंबर / सीट नं. :

दि. 30/11/2023

विद्यार्थी सही

विभाग प्रमुख
मराठी विभाग प्रमुख
मारुतरावजी घुले पाटील
कला, वाणिज्य व शास्त्र महाविद्यालय
अहमदनगर

जनता शिक्षण प्रसारक मंडळाचे
 नाकतीरावजी धुले पाटिल कला, वाणिज्य व शास्त्र
 महाविद्यालय, अहमदनगर
 २०२३ - २०२४

विद्यार्थ्याचे नाव — चावरिया बोरवर धनराज

वर्ग :- तृतीय वर्ष कला [T.Y.B.A.]

विषयाचे नाव :- मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा
 स्थूल इतिहास : प्रारंभ ते १६००

संशोधन प्रकल्पाचे नाव :- सेंट जनाकाईच्या साहित्याचा
 पिकिल्लेक अभ्यास.

मोबाईल नं. :- ७०२०२९१००७

दिनांक :-

मार्गदर्शक :- प्रा. डॉ. के. आर. पिराव सर.

अ. नं.	विषयाचे नाव	वक्रं	सही.
	प्रस्तावना		
	संशोधनाची उद्दिष्टे	2	
प्रकरण पहिले	संत जनाबाई यांचा जीवन परिचय	3	
प्रकरण दुसरे	साहित्यसंपदा	2	
प्रकरण तिसरे	वाङ्मयीन मूल्यमापन	1	
①	परिशिष्टे		
②	संदर्भ ग्रंथ लायाचित्रे.		
		(कुल) = 08	

पूस्तावन 1

जनाबाई या संत नामदेवांच्या समकालीन वारकरी संत - कुवथिरी मध्ये होत्या. जनाबाईच्या एक अभंगातील " माझ्या माझे देवत । तो हा पंढरीनाथ ॥ " या ओळी ते त्यांचे पक्ष दमा हे देवील वारकरी गुरुणात, अशी खाती आयोग त्यांचे आईचे नाव कंकर, त्याही भगवन्देव । संत जनाबाई या संत कुवथिरी म्हणून जन्मान्नात लोकांसिध आहेत. महारा - झाच्या खेयापासून स्त्रिया जात्यावर वलन वलताना, कांडताना त्यांच्या ओव्या गातात. परभणी गोदावरी तीरावरील गंगखेडे हे जनाबाईचे गाव होय. संत नामदेव सहवासात जनाबाईनीही विव्हलल्या। भक्तीच्या रथास दाखवला होता. वलता कांडिता। तुम गाईन अनंत। असे तो असतो. संत नामदेव हेच त्यांचे परमार्थिक गुरु होते. ती संत नामदेव विसोबा खेचर - संत नामदेव, संत जनाबाई अशी त्यांची गुरुपरंपरा आहे. संत जनाबाईच्या प्रसिद्ध अभंगा.

। विडू माझा लोकरवाळ ।

संगे गोपाळांचा मेळा ।

हा त्यांना संत नामदेव सात संत - संगे घडला होता. संत जनाबाईच्या नावावर असलेले सुमारे 350 अभंगा शकल संत या संथात मुद्रित गाडले आहेत. त्यांचे अभंगा कृष्णगन, थालीपाक, प्रल्लस प्रव्हादचरित बालक्रीडा या विषय आहेत.

संशोधनाची उद्दिष्टे

संत जनाबाई यांनी जवळपास ३५० अभंग रचले. त्यांनी शानेश्वरीविषयी म्हणले आहे. गवण्या - शेव्या वेलताना, धरातील इतर कामे करत असताना त्या सातत देवाचे नामस्मरण करत असत. संत जनाबाईंचे नावावर असलेले एकूण सुमारे ३५० अभंग बाकल संत गाथा या वर्गात मुद्रित झाले आहेत. त्यांच्या संत गाथांचा जीवनाचा सादुर्गांचा आढावा घेणारी पद्धत्यना कृकन संत जनाबाईंची पुढील पिढ्यावर एक प्रकारे उपकार्य कृकन ठेवले आहेत. त्यांची भाषा सर्वसामान्य भाषासाच्या हळ्याला जाऊन गाथेमध्ये आहेत. संत नामदेवांच्या सहवासात जनाबाईंनी ही विह्वलाच्या भक्तीचा ध्यास होतला होता. वात्सल, कोमल, खडुगा, शहनशीलता त्यांनी कृती, समर्पण, वृत्ती, स्त्री विषयांच्या भावना संत जनाबाईंनी सांगितली आहे. त्यांनी त्यांच्या अभंगांच्या ओव्या मधून संत नामदेवांचे अनेकांचे वर्णन केलेले आहे व तसेच विह्वला विषयांच्या भावनेभाव त्यांच्या काव्यातून उतप्लोत मरमर सांगितला आहे.

संत जनाबाई यांचा जीवनपर

जन्म	अंदाजे इ.स. 1258 वीगाखेड
मृत्यू	अंदाजे इ.स. 1350
राष्ट्रीयत्व	भारतीय
नागरिकत्व	भारतीय
वडील	दमा
आई	कुकुंड

जनाबाईंचा जन्म परभणी येथील वीगाखेड येथील दमा नावाच्या विरहलभक्याच्या घरी झाला. जनाबाईंच्या मुका अमंगालील माझ्या वडिलांचे देवता तो हा पंढरीनाथ ॥ या ओळीवरून त्यांचे वडील दमा हे देखील वारकरी असावेत अशी शक्यता दिसते. त्यांच्या आईचे नाव कुकुंड त्याही भगवद्भक्त होत्या. संत जनाबाई या संत कवयित्री असून म्हणून जन्मानंतर लोकप्रिय आहेत. महाराष्ट्राच्या खेड्यापाठ्यापासून राष्ट्रीय जात्यावर वढण वढताना, कुंडताना त्यांच्या ओठ्या वातात. संत नामदेवांच्या सहवासात जनाबाईंनी विरहलाच्या भक्तीच्या ध्यास घेतला होता. दलित कंडिता लुज राईन अनंत। असे म्हणून असत. संत नामदेव हेच त्यांचे परमार्थिक गुरू होते. श्री संत ज्ञानदेव विसोबा खेचर, संत नामदेव - संत जनाबाई अशी त्यांची गुरूपरंपरा आहे. ~~संत नामदेवांच्या~~ विठ्ठल माझ्या लेंकुरवाक संत गोपाळांच्या मेळा हा प्राथिष्ट अमंग जनाबाईंच्याच आहे. त्यांना संत नामदेवांमुळे सात संत-संग घडला होता. संत ज्ञानदेवांविषयीही त्यांच्या भाक्तीभाव अनन्यसाधारण होता.

परलोकीचे तत्त्व म्हणे माझा ज्ञानेश्वर असे त्यांनी ज्ञानेश्वरा विषयी म्हटले आहे. गवथा-शेव्या वेचताना, दहातील इतर कामे करत असताना त्या सातत नामस्मरण करत असत.

सांत जनाबाईंच्या नावावर असलेले एकूण सुमारे 350 अभंग सफल सांत गाथा या ग्रंथात मुद्रित झाले आहेत. त्यांचे अभंग कृष्णजन्म, शालीपाक, पल्हादचरिता, बालक्रीडा या विषयांवर आहेत. हरिश्चंद्रव्याख्या नामक आख्यानरचनापण त्यांच्या नावावर आहे. सांत जनाबाईंच्या शालीपाक व द्रोपदी स्वयंवर या विषयांवरील अभंगांनी महाकवी मुक्तेश्वरांना [सांत एकनाथांचे नाव] स्फूर्ति मिळाली होती. सांत जनाबाईंची भाषकविता ही भगवताच्या प्रेमाने ओतप्रोच झरलेली आहे. पूर्ण निष्काम होऊन लोकिक ऐहिक भाषना विस्मरण त्या विरहलाला शरत ठेलेल्या आहेत. आत्मज्ञानाचा साक्षात्कार घडल्यापूर्वीच त्या निर्विकार झाल्या आहेत. सांत जनाबाईंच्या जीवनातील अनंत अनुभूती त्यांनी त्यांच्या रचनांमून रेखाटल्या आहे. सांत नामदेवांवरील भाक्ति-प्रेमभाव, सांत ज्ञानदेवांविषयी असलेला उत्कट भाव, सांत चोखांबांच्या भाषसाध्यांचे अनुसरण, तसेच विरहला विषयांच्या भाक्तिभाव त्यांच्या काव्यात ओतप्रोत झरलेला दिसून येतो.

जेव्हा अभ्यासक श.चि.द्वेरे हे जनाबाईंच्या काव्याचे स्मरण वस्त्रावळण करताना म्हणतात. तत्कालीन सांत ज्ञानदेव, सांत नामदेव, सांत सोपान, सांत गौरा कुंभार, सांत चोखांबेका, सांत सेना महाराज आदि सात्कुरुपांच्या जीवनाचा सद्गुणांचा आढावा घेणारी पद्धत्यना करून सांत जनाबाईंनी पुढील पिढ्यावर एक प्रकारे उपकार्य करून ठेवले आहेत.

संत जनाबाईची साहित्य रचना —: संत जनाबाईच्या नाकार अखलेले

एकूण सुमारे 350 अंभंग साकल संत गाथा मध्ये मुद्रित केले आहेत. ह्या शिवाय कृष्णागम, थालीपाक, पल्याद-चारित, बालक्रीडा, हरिश्चंद्राव्याख्यान अशा आख्यायने रचना पण त्यांच्या नाकार आहेत. संत जनाबाईच्या थालीपाक व द्रोपदी स्वयंवर या भावमधुर आख्यानांनी संत एकनाथांचे नाक महाकवी मुक्तेश्वरांना स्फूर्ती मिळाली.

संत जनाबाईची भावकविता ही भगवताच्या प्रेमाने ओतपोत भरलेली आहे. आत्मज्ञानाच्या साक्षात्कार घडव्या पूर्वीच त्या निर्विकार झाल्या आहेत. त्यांच्या जीवनातील अनंत अनुभूती त्यांनी त्यांच्या रचनांमधून रेखाटल्या आहेत. वेळ प्रसंगी देवांशी भांडायला पण त्या कमी करत नाहीत. वास्तव्य, कोमल, प्रकृता, सहनशीलता, त्यागी वृत्ती, समर्पणवृत्ती, रूढी विषयीच्या भावना संत जनाबाईच्या काव्यात प्रकळाने दिसून येतात. असे जेव्हा अभ्यासक डा. वि. देहे हे जनाबाईच्या काव्यात रसग्रहण करताना म्हणतात. तत्काली

तत्कालीन संत ज्ञानदेव, संत नामदेव, संत सोपान, संत गोरामुंभार, संत चोखो मोळे, संत सेना महाराज आदि सत्युरुपांच्या जीवनाचा सादुणांचा आढावा घेणारी पद्यरचना ककन संत जनाबाईंनी पुढील पिढ्यांवर एक प्रकारे उपकारच करून ठेवले आहे. भाषा सर्वसामान्य भाषनाचा हदयाना भिडत.

संत जनाबाईची गीते.

①	आम्ही जावे कुवण्या	आम्हा जावे कुवण्या
②	आलविता धांवती	आलविता धांव घाली
③	जनी उकलते वेणी	जनी उकलिते वेणी
④	जनी जाय पाणियाची	जनी जाई पाणियाची
⑤	जनी म्हणे पांडुरंगा	जने म्हणे पांडुरंगा
⑥	ज्याचा सखा हरी	ज्याचा सखा हरी
⑦	दखिता कांडिता	दखिता कंडिता
⑧	दरिला पंढरीचा चोर	दरिला पंढरीचा चोर
⑨	नाम विठोबांचे	नाम विठोबांचे द्यावे
⑩	येगा येगा विठोबाई	येगा येगा विठोबाई
⑪	विठु माझा लेकुरवाळा	विठु माझा लेकुरवाळा
⑫	संतभार पंढरीत	संत पंढरीत.

अभंग क्र. 1.

झाडलोट करी जनी ।
 केर भरी चक्रपाणी ॥१॥
 पाटी बेकनिया शिरी ।
 नेकनिया टाकी दुरी ॥२॥
 देसा भाकिसी मुलला ।
 नीच कामे कुक लागला ॥३॥
 जनी म्हणे विठोबाला ।
 काय उतराई होऊ तुला ॥४॥

जनावारि म्हणतात, मी झाडलोट केली तर मी दुरी
 केर उरलतो, दूर जाऊन फेकून देतो. माझ्या भाकरीला
 माझा विद्वल असा मुलला, कि माझी स्वगळी कामे
 तो कुक लागला. याची परतफेड मी कुरी आणि कोणत्या
 प्रकारे करणार आहे? विद्वलामागे तुला कशी उतराई
 होऊ पांडुरंगाच्या देवासमोरच्या स्तोपडीत राहणाऱ्या
 गरीब जनावारिने देवाच्या गळ्यातले पदक चोरले, असा
 आरोप तिच्यावर होतो. मग आपण स्तोत्रांना वाचण्याची
 नवे तर विकुरायाची चोरी केली आणि त्याला हळ्यात
 बंदिस्त केल्याचे धरिला पंढरीचा चोर या अभंगानुन
 ती सांगते. माझे अचडे बचडे टंकुडे वां राहो कपडे
 सारखे तिचे मी विद्वलाच्या वास्तव्याचे ओतपोत
 (मरलेले) अभंग तर अप्रतिम ठरलेत.

संत जनाबाईंचे वाङ्मयीन मूल्यमापन.

वासव्य, कोमल, तपकुशा, लहलहशीलता -
त्यागी वृत्ती, समर्पण वृत्ती, स्त्री भावना. संत जनाबाईंच्या
काव्यात प्रकृष्टाने दिखून येतात. तत्कालीन संत
ज्ञानदेव, संत सोपान, संत गोरू कुंभार, संत चोखा
मेळा, संत शेना महाराज आदि वाङ्मयीन
जीवनाचा असे जेष्ठ अभ्यासक बा. चि. विठ्ठले हे
जनाबाईंच्या काव्याचे रसग्रहण करताना म्हणतात.
तसेच विरहल विषयीच्या भाक्तिभाव त्यांच्या काव्यात
ओतपोत भरलेला दिखून येतो. संत जनाबाईंच्या
जीवनातील अनंत अनुभूती त्यांनी त्यांच्या
स्वनांकुण रेखाटल्या आहेत. आत्मज्ञानाचा
साक्षात्कार दृष्ट्यापूर्वीच ज्ञानाचा सागर सोंगितलेला
आहे. मला हा प्रकल्प

मला हा प्रकल्प करताना संत जनाबाईंच्या
पूर्ण माहिती झाली आहे. मला जी माहिती मि
ली प्रकल्प करताना माहिती झाली आहे. या
प्रकल्पासाठी मार्गदर्शक कु. डार. पिसळ सर यांचा
मार्गदर्शन लाभले आहे.

संदर्भ ग्रंथसूची

कुह्यासिनी यशवंत इलेक्टर :-

* संत जनाबाई पुस्तक आणि आवृत्ती महाराष्ट्र सरकार प्रकाशन

शैलीकार कृ. श्री :-

* प्राचीन मराठी वाङ्मयाचे स्वरूप मोघे प्रकाशन, कोल्हापुर सं. अ. 1981

तुकपुळे शं. गी. व्हीनस :-

* महाकुभाव पंथ आणि त्याचे वाङ्मय व्हीनस प्रकाशन, पुणे 1976

पठाण यु. म. सीमासद लखर :-

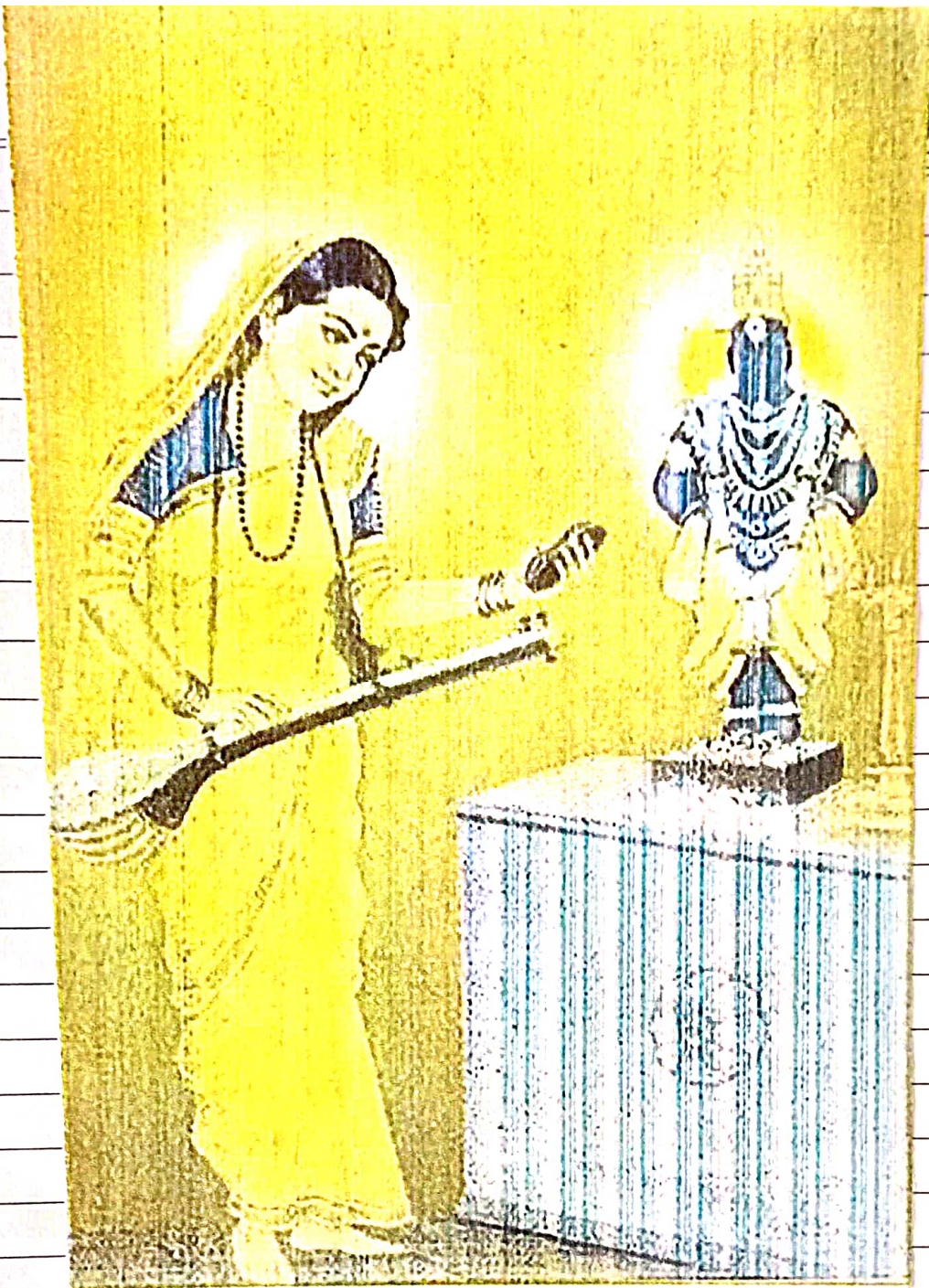
* स्नेहवर्धन प्रकाशन पुणे.

संत साहित्य आकलन आणि अध्यापन, उदात्ते वसंत आबाजी व इतर (संपा), म. रा. माध्य व उच्च माध्य. शिक्षण मंडळ पुणे प. अ. 2011

आभियात मराठी भाषा समिती अखिल, माराठी विभाग पुणे प्रकाशन

धर्मसंस्कार आणि मध्ययुगीन मराठी वाङ्मय, मंचरकर श. बी. प्रतिमा प्रकाशन. पुणे प. अ. 2000

संत जनाबाई

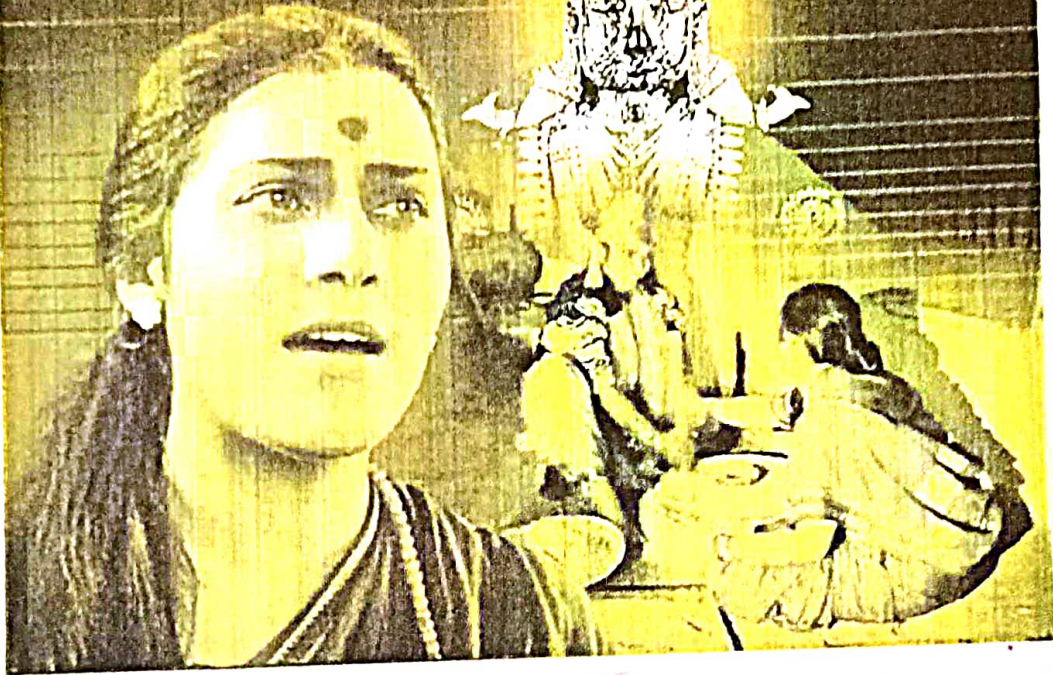
मराठी व्हिडीओ व्हिडियो

FOUNTAIN

FMVCD-362 / 363

कथा/पटकथा/संवाद/
छायाचित्रण/निर्देशन:
राजेश लिमकर

VIDEO
CD

श्री संत
जन्माबाई
चरित्र

सरकारी पुस्तकालय, पुणे

Seen
@yashis